

УДК 94(477):070.486:338.22(47+57)«1985/1991»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/101-13>

Казимир ШОЛОТА,

orcid.org/0009-0003-7172-898X

аспірант відділу новітньої історії

Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України

(Львів, Україна) kazsholota92@gmail.com

ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СРСР (1985–1991) У БАЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISY «СВОБОДА»)

Мета статті полягає у виявленні особливостей висвітлення економічних процесів у СРСР 1985–1991 рр. на сторінках українського діаспорного часопису «Свобода» та з'ясуванні їхнього місця у формуванні оцінок української еміграції щодо причин системної кризи радянської держави. Дослідження спрямоване на аналіз ключових тематичних акцентів публікацій, визначення їхньої аналітичної спрямованості та ролі у відображенні економічних передумов розпаду СРСР. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, наукової об'єктивності, системності та комплексності. Для реалізації поставленої мети використано загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження, що забезпечили всебічний аналіз джерельної бази. Поєднання проблемно-хронологічного, історико-порівняльного та контент-аналізу дало змогу простежити особливості висвітлення економічних процесів у СРСР на сторінках часопису «Свобода». Наукова новизна статті визначається комплексним дослідженням висвітлення економічних процесів у СРСР 1985–1991 рр. у матеріалах української діаспорної преси США. На основі публікацій часопису «Свобода» проаналізовано особливості сприйняття перебудови, економічної кризи та трансформацій радянської господарської системи українською еміграцією. Визначено основні тематичні напрями публікацій, присвячених економічній політиці керівництва СРСР, її наслідкам і впливу на суспільно-політичні процеси. З'ясовано роль часопису «Свобода» у формуванні критичного бачення економічних реформ радянської влади та їхніх перспектив. Розширено наукові уявлення про інформаційний простір української діаспори США як важливий чинник осмислення причин економічної кризи та розпаду Радянського Союзу. Висновки. Аналіз матеріалів часопису «Свобода» засвідчив, що українська діаспора США розглядала економічні процеси в СРСР 1985–1991 рр. як прояв глибокої системної кризи радянської моделі господарювання, яка не могла бути подолана частковими реформами. Публікації видання послідовно пов'язували економічний занепад із неефективністю командно-адміністративної системи, надмірною централізацією управління та структурними диспропорціями радянської економіки. Водночас перебудова оцінювалася не як інструмент модернізації, а як чинник, що прискорив дезінтеграційні процеси та загострив внутрішні соціально-економічні суперечності. Висвітлення економічної проблематики поєднувалося з аналізом політичних трансформацій, що дало змогу редакції обґрунтовувати закономірність послаблення союзного центру та посилення національно-визвольних прагнень поневолених народів.

Ключові слова: СРСР, перебудова, економічна криза, економічні реформи, українська діаспора, США, часопис «Свобода», українська еміграція, командно-адміністративна система, економічна політика.

Kazymyr SHOLOTA,

orcid.org/0009-0003-7172-898X

Postgraduate Student at the Department of Contemporary History

I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

(Lviv, Ukraine) kazsholota92@gmail.com

ECONOMIC PROCESSES IN THE USSR (1985–1991) AS PERCEIVED BY THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE UNITED STATES (BASED ON THE MATERIALS OF THE SVOBODA NEWSPAPER)

The purpose of the article is to identify the specific features of the coverage of economic processes in the USSR during 1985–1991 in the Ukrainian diaspora newspaper «Svoboda» and to determine their role in shaping the Ukrainian émigré community's assessments of the causes of the systemic crisis of the Soviet state. The study focuses on analyzing the principal thematic emphases of the publications, identifying their analytical orientation, and revealing their role in interpreting the economic preconditions for the collapse of the USSR. Research methodology is based on the principles of historicism, scientific objectivity, systematicity, and comprehensiveness. To achieve the stated objective, both general scientific and special historical research methods were employed, ensuring a comprehensive analysis of the source base. The combination of the problem-chronological, historical-comparative, and content analysis methods made it possible to trace the peculiarities of the coverage of economic processes in the USSR on the pages of the «Svoboda» newspaper. The

scientific novelty of the article lies in the comprehensive study of the representation of economic processes in the USSR during 1985–1991 in the publications of the Ukrainian diaspora press in the United States. Based on the materials of the «Svoboda» newspaper, the study analyzes the Ukrainian émigré community's perception of perestroika, the economic crisis, and the transformation of the Soviet economic system. The main thematic areas of publications devoted to the economic policy of the Soviet leadership, its consequences, and its influence on socio-political developments have been identified. The role of the «Svoboda» newspaper in shaping a critical perception of Soviet economic reforms and their prospects has been clarified. The study also expands scholarly understanding of the information space of the Ukrainian diaspora in the United States as an important factor in interpreting the causes of the economic crisis and the collapse of the Soviet Union. Conclusions. The analysis of the materials published in the «Svoboda» newspaper demonstrates that the Ukrainian diaspora in the United States perceived the economic processes in the USSR during 1985–1991 as evidence of a profound systemic crisis of the Soviet economic model that could not be overcome through partial reforms. The newspaper consistently associated economic decline with the inefficiency of the command-administrative system, excessive centralization of governance, and structural imbalances in the Soviet economy. At the same time, perestroika was viewed not as an instrument of modernization but as a factor that accelerated disintegration processes and intensified internal socio-economic contradictions. Coverage of economic issues was closely intertwined with analyses of political transformations, enabling the editorial board to substantiate the inevitability of the weakening of the Soviet center and the strengthening of the national liberation aspirations of the subjugated peoples.

Key words: USSR, perestroika, economic crisis, economic reforms, Ukrainian diaspora, United States, «Svoboda» newspaper, Ukrainian emigration, command-administrative system, economic policy.

Постановка проблеми. Економічні процеси, що відбувалися в СРСР у 1985–1991 рр., стали одним із ключових чинників трансформації політичної системи та подальшого розпаду радянської держави. Політика перебудови, започаткована союзним керівництвом, була спрямована на модернізацію економіки, однак не змогла подолати накопичені структурні диспропорції командно-адміністративної моделі господарювання. Наростання дефіциту, зниження темпів промислового виробництва, фінансова нестабільність і погіршення рівня життя населення засвідчили системний характер економічної кризи. Вищезазначені процеси стали предметом активного аналізу серед української діаспори, яка уважно стежила за подіями в Радянському Союзі. Важливе місце у формуванні громадської думки українців за кордоном посідала періодична преса, зокрема часопис «Свобода», що був одним із найавторитетніших друкованих органів української громади США. На його сторінках регулярно висвітлювалися економічні, політичні та суспільні процеси в СРСР, які аналізувалися крізь призму перспектив українського національного визволення та відновлення державної незалежності.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Історіографія досліджуваної проблеми перебуває на етапі становлення. Окремі аспекти соціально-економічних трансформацій другої половини 1980-х – початку 1990-х рр., економічної політики союзного керівництва та її наслідків для союзних республік висвітлено у роботах В. Даниленка (Даниленко, 2018), І. Овчара (Овчар, 2007: 24–26), В. Смоля (Смолій, 2016: 8–11), В. Губарця (Губарець, 2026), С. Васильчука (Васильчук, 2006) та ін. Джерельну основу статті становлять матеріали часопису «Свобода».

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей висвітлення економічних процесів у СРСР

1985–1991 рр. на сторінках часопису «Свобода» та визначенні їхнього впливу на формування українською діаспорою США концептуального бачення причин економічного занепаду й дезінтеграції Радянського Союзу. Виклад основного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Глибока економічна криза в СРСР – одна з улюблених тем журналістів «Свободи» у період перебудови, гласності, демократизації. На основі аналізу радянської преси, українські діаспорні аналітики уже на початку 1986 р. відзначали невідворотність реформ, зважаючи на доведене до руїни т. зв. «народне господарство». «Поліпшення економіки СССР може настати тільки при фактичній ліквідації цілої плянкової директивної системи, на що одначе партія не піде, – констатували кореспонденти видання. – Тож всі пляни і побажання залишаються тільки на папері. Хто і чому створив таку хвору систему? Автором її є Ленін» (Кучер, 1986: 2).

Американські українці передбачали збільшення експорту нафти Радянським Союзом, зважаючи на значні економічні проблеми (Советський Союз може значно збільшити експорт нафти, 1986: 1). «Свобода» констатувала збільшення видобутку нафти, проте редакція сумнівалася у можливості її значного експорту. «Москва піде на значне збільшення експорту нафти, – читаємо у статті «Советський Союз може значно збільшити експорт нафти». – Советський Союз, який недавно добився в арабському світі дипломатичних успіхів, навряд чи схоче ставити під загрозу свою політику на Близькому Сході, викидаючи на ринок велику кількість нафти і таким чином знижуючи її ціну» (Советський Союз може значно збільшити експорт нафти, 1986: 1). Водночас зроблено застереження, що СРСР може керуватися не політичними мотивами, а «виключно своїми

валютними потребами» (Советський Союз може значно збільшити експорт нафти, 1986: 1).

Редакція «Свободи» на підставі аналітичних матеріалів зробила висновок, що зростання цін на нафту на початку вересня 1986 р. і традиційне підвищення попиту на неї в осінні місяці, можливо будуть «спонукати Советський Союз кинути на ринок частину своїх нафтових запасів і таким чином в якійсь мірі компенсувати зменшення валютних надходжень» (Советський Союз може значно збільшити експорт нафти, 1986: 1). На думку Я. Вануса, щоб досягти потрібного результату, Москва буде змушена збільшити експорт нафти на два мільйони барилів на день. Додамо, що у 1985 р. експорт нафти з СРСР становив 3,4 млн барилів на день, проте осінню 1986 р. він упав до бл. 1,3 млн барилів (нафта направлялася переважно до країн Центрально-Східної Європи) (Советський Союз може значно збільшити експорт нафти, 1986: 1).

Перед Радянським Союзом після Чорнобильської катастрофи, на думку українських мігрантів, які проживали у США, постала дилема: піти «на уступки, реформувати колгоспне господарство, чи продовжувати економічний застій?» (І. М., 1986: 2). Проблема реформування аграрного сектору СРСР, як переконували аналітики «Свободи», невідворотна, оскільки «назагал справа збуту продукції директивного планування та взагалі колгоспної господарської системи не була і не є належно розв'язана» (І. М., 1986: 2). Відтак – це «робить ті господарські сектори втратними і стримує їх дальший розвиток» (І. М., 1986: 2). Редакція видання переконувала, що подібні труднощі колективні господарства мають також із закупівлею технічних засобів. «Це тому, що забезпечення тих секторів технічним інвентарем залишаються на кінцеву чергу, – читаємо у статті «Криза колгоспної системи в СРСР». – Бюджетові цифри це тільки адміністративна формальність, без фондів це все витворює кризу колгоспної системи Советського Союзу і змушує купувати зерно за кордоном» (І. М., 1986: 2).

Проте, констатували дописувачі «Свободи», проголошення економічної реформи, що включала би вільну продажу технічного устаткування для сільського господарства з державних фондів завершилася на рівні дискусії. «Технічні здобутки далі розподіляються центральною системою, – читаємо у часописі «Свобода». – Стандарт техніки не солідно виконаний. Незадовільнені зв'язки колгоспного управління з центральним плануванням, відсутність ринкових умовин сповільнюють продукцію у сільському господарстві» (І. М., 1986: 2).

Після року перебування на посаді Генерального Секретаря ЦК КПРС М. Горбачова, «Свобода» під-

вела проміжні підсумки його здобутків та пророхунків. «Уже рік «історія» дивиться на Горбачова і що ж вона побачила, – зазначав М. Кучер. – Горбачов повиганяв із командних становищ спорохнявілі склеротичні фігури, обвішані фунтами медалів. Замінив їх своїми молодшими людьми, поки що без медалів...» (Історія дивиться на Горбачова, 1986: 2). В українській діаспорі у США наголошували, що доповідь М. Горбачова, виголошена на XXVII з'їзді КПРС була довгим переліком «побожних бажань» без реальних підстав. Генеральний Секретар ЦК КПРС, як зазначали в редакції «Свободи», обіцяв до 2000 року подвоєння народного господарства, у 2,5 раза збільшення продуктивності праці, а також «величезний зріст технічного поступу» (Історія дивиться на Горбачова, 1986: 2). Як стверджували дописувачі видання, М. Горбачов обіцяв народам СРСР те, що притаманне капіталістичній економіці. «Тільки одного не сказав Горбачов – як досягнути оту «загірну комуну» без реформ», – іронічно зазначав М. Кучер (Історія дивиться на Горбачова, 1986: 2).

Навесні 1987 р. для української діаспори стає все очевиднішим утопічність ідей перебудови. «Міхаїл Горбачов пробує лікувати свою хвору «матушку Росію» різними дешевими бандажми – кампанією проти пиття водки, заохочування до видайнішої праці (але без піднесення заробітної платні), та незначною чисткою партійної бюрократії, але це нічого не помагає», – писав С. Женецький (Женецький, 1987: 2). На думку українців, які проживали у США, терміни «перебудова», «гласність», «демократизація» не несли ніякого змістового навантаження в умовах командно-адміністративної системи господарювання. «Свобода» з цього приводу, зокрема, писала: «У минулому преса і телевізія ЗСА звернула багато уваги на лібералізацію, демократизацію, чи як дехто вживає терміну – реформи централізованої господарської советської системи. Гарні слова у філософічному смислі, але вони без змісту в московській імперії» (Лібералізація економіки в СРСР, 1987: 2).

Все частіше на сторінках «Свободи» у першій половині 1987 р. порушується проблема зменшення доходів СРСР від продажу нафти, яка була одним із головних джерел надходжень до країни іноземної валюти. «Советський Союз є найбільшим продуцентом нафти в світі, – зазначали українські журналісти. – В останніх роках видобуток нафти значно знизився, при чому ціни на нафту також знизилися. Советські газети про не широко коментують...» (Лібералізація економіки в СРСР, 1987: 2). Серед причин зниження видобутку нафти в СРСР, «Свобода» виокремлювала

дві найважливіші: погані умови праці робітників; застаріле обладнання (Лібералізація економіки в СРСР, 1987: 2).

Розглянувши стан розвитку української промисловості у середині 1980-х рр., редакція «Свободи» відзначила стагнацію галузі та її поетапний занепад. «Українська промисловість, транспорт та всі ділянки народного господарства потребують удосконалень, – читаємо у статті «Потенціал української промисловості». – Це можливе тільки в суверенній державі. Сьогодні потенціал промислових ресурсів України використовує колоніальна імперія» (Ільків, 1987: 2).

Остання теза («потенціал промислових ресурсів України використовує колоніальна імперія») підштовхнула М. Ільківа до висновку – необхідна якомога швидша деколонізація України, що стимулюватиме розвиток промислового виробництва. «Деколонізаційна політика є в інтересі західних промислових демократій, для яких потенціал української промисловості завжди була магнетом», – писав він (Ільків, 1987: 2).

Тогочасну економічну політику СРСР, її негативні аспекти, вдало описав один з аналітиків «Свободи», який зазначав: «Сибірські ліси експлуатуються грабунково, річки отруєні хемічними відходами фабрик. Село зруйновано разом зі сільським господарством. Погано вивчені механізатори на могутніх тракторах плугами нищили ріллю, яка була вражлива на непотрібно глибоке орання. Знищення малих сіл привело до того, що великі масиви орної землі лежать облогом. Меліорація обернулася у масове вирубування лісів. Хемізація привела до знищення флори і фауни» (Кучер, 1987: 2).

Американці українського походження пророкували неминучий крах економіки СРСР, оскільки «життя показало нездійсненість в практиці цієї утопічної Марксо-Ленінської теорії... а «незбиті життєві факти» підтверджують її безглуздя (С. В., 1987: 2). Аналітики видання зауважували, що Російська імперія до початку Першої світової війни, «не тільки, що була самовистачальною у прохарчуванні свого населення, але була однією з держав, що експортувала в Західну Європу та інші країни надпродукцію хліба, цукру та інші харчові продукти» (С. В., 1987: 2).

Відповідаючи на запитання: «Який стан економіки СРСР сьогодні» (1987 р.), редакція «Свободи» писала: «Сьогодні, країна необмежених просторів, країна найкращого чорнозему, мусить імпортувати мільйони тонн збіжжя з-за кордону (ЗСА, Канада, Аргентина, Бразилія, Австралія) щоб як так прохарчувати своє населення. А вже й поготів мови нема про заспокоєння своїх жителів найконечнішими предметами щоденного вжитку...» (С. В., 1987: 2).

Відзначимо, що «Свобода» нерідко вдавалася до аналізу економічних процесів в СРСР на мікрорівні, подаючи американським читачам сумні картини радянського побуту. «Горбачов таки при владі вже третій рік, а на базарах усіх міст у СРСР, включно із Києвом і Львовом, все ще господина, якій вдасться купити фунт м'яса чи масла – мусить нести його в руках або загорнене в газету; на тамошніх базарах все ще годі дістати помідори хоч поля червоні: вони гниють, бо нема складів ані транспорту і ніхто про це не дбає», – зауважували журналісти (Горбачов про лекції історії СРСР, 1987: 2).

Редакція «Свободи» у 1988–1989 рр. наголошувала що за перебудови «погіршило життя у Советському Союзі» та навіть «стало ще гірше. як було досі» (Женецький, 1988: 2). Як приклад часопис наводив події у Краматорську, де під час зустрічі з Першим Секретарем ЦК КПРС М. Горбачовим «люди голосно нарікали, що в крамницях немає товарів» (Женецький, 1988: 2). Журналісти видання зауважували, що національний дохід СРСР у перші роки перебудови зростав повільніше, ніж у період застою 1981–1985 рр. Даючи відповідь на риторичне запитання: «Де ж є ця перебудова?», журналісти стверджували, що в економічній сфері позитивних змін не відбулося (Женецький, 1988: 2).

Зокрема відзначено, що щодо товарів повсякденного вжитку, то «вони взагалі зникли» (Женецький, 1988: 2). Часопис констатував, що завдяки гласності «світ довідався, що картокові системи на м'ясо і молочні продукти стали давно життєвим фактом у щонайменше вісьмох з п'ятнадцяти радянських республік» (Женецький, 1988: 2). Також стверджено, що «раціонування цукру є наслідком заборони продажу водки», що було складовою економічної політики періоду перебудови. «Цукор, а також картопля тому зникли, бо з них женуть самогон. Брак цукру в свою чергу спричинив брак цукерків і солодкого печива. Також дешеві духи зникли бо їх випивають ті, хто не може роздобути самогону», – зазначав С. Женецький (Женецький, 1988: 2).

«Свобода» також відзначала, що «об'єднання окремих міністерств привело до великого замішання в цілій країні. М. Горбачов запровадив програму контролю якості виробів, однак вона привела до зникнення багатьох щоденних товарів, бо відкинуто багато виробів поганої якості» (Женецький, 1988: 2). Часопис, проаналізувавши соціально-економічні процеси в СРСР, не відкидав, водночас, можливості саботажу противників Першого Секретаря ЦК КПРС. Позитивною компонентою гласності С. Женецький вважав

факт того, що «люди стали відважніші». «Незадоволення, яке було затискуване на протязі 70 років, тепер голосніше виявляється..., відбуваються масові протести не тільки у Вірменії, але й у Балтійських країнах і в Україні», – писав дописувач «Свободи» (Женецький, 1988: 2).

У 1988 р. кореспонденти «Свободи» проаналізували успіхи та невдачі перших трьох років політики перебудови, гласності, демократизації. «Коли три роки тому пролунали заклики М. Горбачова до перебудови суспільства, вони стосувалися головним чином економічних проблем країни, доведеної диктаторською політикою на грань катастрофи, – зазначав В. Сокіл. – З перших же виступів М. Горбачова підкреслено, що це не проста перебудова, а перебудова революційна, що означало б рішучу, якісну зміну, стрімкий перехід від одного стану до іншого, відкидання геть усього віджилого і утвердження нового прогресивного. Тобто мав бути докорінний переворот на всіх ділянках життя суспільства» (Сокіл, 1988: 2).

Автор статті «Минуло три роки від приходу до влади М. Горбачова» (1988 р.) зробив висновок, що жодних революційних перетворень упродовж останніх трьох років в СРСР та УРСР не відбулося. Він писав: «Тим часом з розв’язанням трьох основних завдань, на які спрямована була в перші дні перебудова, лише у поборюванні корупції та алкоголізму були вжиті рішучі заходи. На жаль успіхи в цих справах досить відносні, проте дещо доброго зроблено» (Сокіл, 1988: 2).

Кореспондент «Свободи» справедливо стверджував, що «значно менш успішно впроваджуються економічні реформи, бо головний порок – централізоване керівництво при бюрократичному плануванні господарства» (Сокіл, 1988: 2). «Свобода» писала, що обіцянки усіх попередників М. Горбачова обмежувалися тим, що «вказували людям на горизонті світлого майбутнього». Натомість Перший Секретар ЦК КПРС не зробив цієї помилки, знаючи, що насамперед «треба бодай нагодувати народ, а цього, по-чесному, він не міг зробити – згубна економічна політика приречла людей на постійні подолання тимчасових труднощів» (Сокіл, 1988: 2).

Поряд із критичною оцінкою невдач економічної політики союзного керівництва на сторінках часопису «Свобода» значна увага приділялася аналізу законодавчих ініціатив, спрямованих на розширення економічних прав союзних республік. Зокрема, М. Брід ґрунтовно проаналізував Закон про економічну самостійність УРСР, який був схвалений Верховною Радою УРСР 3 серпня 1990 р. Дописувач «Свободи» відзначав, що основною метою економічної самостійності УРСР є

«забезпечення умов життя народу України, гідні сучасної цивілізації, задоволення його соціальних та культурних запитів» (Брід, 1990: 2). Автор статті зазначав, що відповідно до документу, народ України мав власність на національне багатство: землю, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, що знаходилися у межах УРСР, економічний та науковий потенціал (Брід, 1990: 2).

Роздуми над економічним потенціалом УРСР та СРСР продовжено у статті «Хто і що порятує СССР?» (1990 р.) (Серафін, 1990: 2). Її автор зауважив, що «економісти в загальному згодні з тим, що СССР потребує негайної допомоги, яка би вона не була. Однак, постає запит, що повинно заіснувати перше – економічні реформи чи фінансова допомога?» (Серафін, 1990: 2). О. Серафін стверджував, що ті, хто обирав перший варіант «підсилює свій аргумент прикладом недавнього минуло інших країн Східної Європи, який вказує, що відсутність ринкових факторів спричинить розтрачання капіталу» (Серафін, 1990: 2).

Із значним скепсисом «Свобода» оцінювала ефективність чергового указу Президента СРСР М. Горбачова (вересень 1990 р.), який «був скерований проти тих підприємств, радгоспів і колгоспів, які нібито затримують доставку харчових продуктів і зменшили продаж продуктів для держави» (М. Горбачов указами хоче поправити економіку, 1990: 1). Відповідно до документу, Президент СРСР надав право уряду «втручатися безпосередньо до республіканських справ, що знову ж таки, на думку експертів, є втручанням «центру» до внутрішніх справ республік, які недавно проголосили свою суверенність і цю суверенність, хочуть того кремлівські лідери чи ні, мусять хоч поверхнево цінувати» (М. Горбачов указами хоче поправити економіку, 1990: 1).

«Свобода» не сумнівалася в неефективності указу М. Горбачова. «Навіть серед керівних кіл в Комуністичній партії і уряді існують сумніви, чи шляхом ще одного президентського «указу» можна буде поправити економічну ситуацію, – відзначали редактори часопису. – Народи вже зрозуміли, що ані сам М. Горбачов, ані уряд Н. Рижкова нездідні розв’язати гострої економічної проблеми, тим більше, що чимраз менше республік і осіб підтримують їхні ідеї» (М. Горбачов указами хоче поправити економіку, 1990: 1).

Уже у жовтні 1990 р. В. Яців прийшов до висновку, що «центральна плянова економічна система, як також однопартійний уряд соціалістичної країни, знайшовся у глибокій економічній і внутрішньополітичній кризі» (Яців, 1990: 2). Автор стверджував, що «часто відбуваються демонстрації, ціллю яких є впровадження змін на гос-

подарському відтинку...» (Яців, 1990: 2). Журналіст «Свободи» справедливо відзначав факт поетапного погіршення економіки СРСР. «Більше як тисячу підприємств закрито із браку сирівців..., – відзначав він. – Однак громадяни знають причину таких штучних браків – викликаних чи зорганізованих противниками всяких змін в системі, які далі займають ключові позиції у різних союзних підприємствах» (Яців, 1990: 2).

13 серпня 1991 р. «Свобода» опублікувала статтю «Чи кінець лавірування Горбачова?», в якій за тиждень до путчу, передбачила неминучість краху зовнішньої та внутрішньої політики ЦК КПРС. Зазначено, що М. Горбачов у зовнішній політиці «стає зигзаговими потягненнями отримати на порозі критичної фази економічних реформ відповідну допомогу Заходу щоб зберегти державу» (Яців, 1991: 2). Водночас, відзначав В. Яців, він виступав «проти легалізації приватної власності, проти ліквідації колективних господарств і далі обстоює структуру, що держава має виготовляти центральний економічний план» (Яців, 1991: 2).

«Свобода» констатувала, що Генеральний Секретар ЦК КПРС «продовжує боротьбу з лідерами поодиноких республік, які шукають дорогу, щоб вийти з цієї глибокої економічної, політичної кризи, щоб скорше перейти на ринкову господарку» (Яців, 1991: 2). Часопис стверджував, що «прихильники, дорадники Горбачова зійшли з дороги, яка була запланована економістами...», а він «вважав, що Захід не може йому диктувати як далеко повинні йти реформи і це зовсім зрозуміло, бо це є його право вирішувати такі справи, які є зв'язані з перебудовою» (Яців, 1991: 2). На думку

дописувачів видання, часткові реформи М. Горбачова «принесли тільки хаос у совітській економіці і тому без драматичних революційних потягнень допомога Заходу зникне безслідно. Автор статті «Чи кінець лавірування Горбачова?» зробив висновок: «Виглядає, що Горбачов є на неправильній дорозі у змаганні в поборюванні глибокої кризи» (Яців, 1991: 2).

Таким чином, аналіз матеріалів часопису «Свобода» засвідчив, що економічні процеси в СРСР у 1985–1991 рр. розглядалися українською діаспорою США як свідчення незворотної кризи командно-адміністративної системи та вичерпання потенціалу радянської економічної моделі. У публікаціях видання послідовно наголошувалося, що політика перебудови не усунула фундаментальних причин економічного занепаду, а лише поглибила структурні диспропорції, фінансову нестабільність і соціально-економічні суперечності. Особливу увагу редакція приділяла висвітленню реформ, спрямованих на розширення економічних повноважень союзних республік, розглядаючи їх як закономірний наслідок послаблення союзного центру та передумову здобуття політичної незалежності. Матеріали «Свободи» демонструють, що економічна проблематика посідала важливе місце у формуванні діаспорного бачення майбутнього України, поєднуючи аналіз господарських процесів із питаннями державного суверенітету та національного самовизначення. Водночас оцінки авторів видання виходили за межі поточного коментування подій, пропонуючи цілісне бачення взаємозв'язку економічної кризи, політичних реформ і дезінтеграції Радянського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брід М. Закон про економічну самостійність. *Свобода*. 1990. 28 серпня. С. 2.
2. Васильчук С. Українська діаспора США: збереження культурних традицій. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2026. № 1. С. 27–42. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2026.01.027>
3. Горбачов про лекції історії СССР. *Свобода*. 1987. 5 листопада. С. 2.
4. Губарець В. На шляху до свободи: Україна і США у 1985–1991 рр. очима преси українців Північної Америки. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1537> (дата звернення: 02.02.2026).
5. Даниленко В. Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 278 с.
6. Женецький С. За перебудови погіршало життя в Советському Союзі. *Свобода*. 1988. 6 жовтня. С. 2.
7. Женецький С. Комунізм – нежиттєздатна система. *Свобода*. 1987. 11 березня. С. 2.
8. І.М. Криза колгоспної системи в СССР. *Свобода*. 1986. 18 листопада. С. 2.
9. Ільків М. Потенціал української промисловості. *Свобода*. 1987. 2 червня. С. 2.
10. Кучер М. Історія дивиться на Горбачова. *Свобода*. 1986. 4 грудня. С. 2.
11. Кучер М. За лаштунками амбітних советських плянів. *Свобода*. 1987. 22 липня. С. 2.
12. Кучер М. Зростає розуміння необхідності реформ в СРСР. *Свобода*. 1986. 8 липня. С. 2.
13. Лібералізація економіки в СССР. *Свобода*. 1987. 14 березня. С. 2.
14. М. Горбачов указами хоче поправити економіку. *Свобода*. 1990. 20 вересня. С. 1.
15. Овчар І. Суспільно-політичні наслідки перетворень у СРСР (1985–1991 роки). *Віче*. 2007. Вип. 21–22. С. 24–26.
16. С.В. «Гласність» – пропагандивний маневр. Частина І. *Свобода*. 1987. 4 листопада. С. 2.
17. Серафін О. Хто і що порятує СССР? *Свобода*. 1990. 24 серпня. С. 2.

18. Смолій В. Горбачовська «перебудова»: український контекст (до 30-ти річчя проголошення курсу). *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*. 2016. Вип. 21. С. 8–11.
19. Советський Союз може значно збільшити експорт нафти. *Свобода*. 1986. 22 серпня. С. 1.
20. Сокіл В. Минуло три роки від приходу до влади М. Горбачова. *Свобода*. 1988. 3 червня. С. 2.
21. Яців В. Напередодні катастрофи в СРСР. *Свобода*. 1990. 23 жовтня. С. 2.
22. Яців В. Чи кінець лавірування Горбачова? *Свобода*. 1991. 13 серпня. С. 2.

REFERENCES

1. Brid, M. (1990). Zakon pro ekonomichnu samostiinist [The Law on Economic Independence]. *Svoboda*. 1990. 28 serpnia. S. 2 [in Ukrainian].
2. Vasylichuk, S. (2026). Ukrainska diaspora SSHa: zberezhenia kulturnykh tradytsii [The Ukrainian Diaspora in the United States: Preservation of Cultural Traditions]. *Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika*, 1, 27–42. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2026.01.027> [in Ukrainian].
3. Horbachov pro lektsii istorii SSSR [Gorbachev on Lectures on the History of the USSR]. *Svoboda*. 1987. 5 lystopada. S. 2 [in Ukrainian].
4. Hubarets, V. Na shliakhu do svobody: Ukraina i SSHa u 1985–1991 rr. ochyma presy ukrainsiv Pivnichnoi Ameryky [On the Road to Freedom: Ukraine and the United States in 1985–1991 through the Eyes of the Ukrainian North American Press]. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1537> (accessed: 02.02.2026) [in Ukrainian].
5. Danylenko, V. (2018). Ukraina v 1985–1991 rr.: ostannia hlava radianskoi istorii [Ukraine in 1985–1991: The Last Chapter of Soviet History]. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 278 p. [in Ukrainian].
6. Zhenetskyi, S. Za perebudovy pohirshalo zhyttia v Sovetskomy Soiuzy [Life in the Soviet Union Worsened during Perestroika]. *Svoboda*. 1988. 6 zhovtnia. S. 2 [in Ukrainian].
7. Zhenetskyi, S. Komunizm – nezhyttiezdatna systema [Communism Is a Non-Viable System]. *Svoboda*. 1987. 11 bereznia. S. 2 [in Ukrainian].
8. I.M. Kryza kolhospnoi systemy v SSSR [The Crisis of the Collective Farm System in the USSR]. *Svoboda*. 1986. 18 lystopada. S. 2 [in Ukrainian].
9. Ilkiv, M. Potentsiial ukrainskoi promyslovosti [The Potential of Ukrainian Industry]. *Svoboda*. 1987. 2 chervnia. S. 2 [in Ukrainian].
10. Kucher, M. Istoriia dyvytsia na Horbachova [History Is Watching Gorbachev]. *Svoboda*. 1986. 1986. 4 hrudnia. S. 2 [in Ukrainian].
11. Kucher, M. Za lashtunkamy ambitnykh sovietskykh planiv [Behind the Scenes of Ambitious Soviet Plans]. *Svoboda*. 1987. 22 lytnia. S. 2 [in Ukrainian].
12. Kucher, M. Zrostaie rozuminnia neobkhidnosti reform v SRSR [Awareness of the Need for Reforms in the USSR Is Growing]. *Svoboda*. 1986. 8 lytnia. S. 2 [in Ukrainian].
13. Liberalizatsiia ekonomiky v SSSR [Liberalization of the Economy in the USSR]. *Svoboda*. 1987. 14 bereznia. S. 2 [in Ukrainian].
14. M. Horbachov ukazamy khoche popravty ekonomiku [M. Gorbachev Seeks to Improve the Economy by Decrees]. *Svoboda*. 1990. 20 veresnia. S. 1 [in Ukrainian].
15. Ovchar, I. (2007). Suspilno-politychni naslidky peretvoren u SRSR (1985–1991 roky) [Socio-Political Consequences of the Transformations in the USSR (1985–1991)]. *Viche*, 21–22, 24–26 [in Ukrainian].
16. S.V. Hlasnist – propahandyvnyi manevr. Chastyna I [Glasnost as a Propaganda Maneuver. Part I]. *Svoboda*. 1987. 4 lystopada. S. 2 [in Ukrainian].
17. Serafyn, O. Khto i shcho poriatuie SSSR? [Who and What Will Save the USSR?]. *Svoboda*. 1990. 24 serpnia. S. 2 [in Ukrainian].
18. Smolii, V. (2016). Horbachovska perebudova: ukrainskyi kontekst (do 30-richchia proholoshennia kursu) [Gorbachev's Perestroika: The Ukrainian Context (On the 30th Anniversary of the Proclamation of the Course)]. *Україна XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka*, 21, 8–11 [in Ukrainian].
19. Sovietskyi Soiuz mozhe znachno zbilshyty eksport nafty [The Soviet Union May Significantly Increase Oil Exports]. *Svoboda*. 1986. 22 serpnia. S. 1 [in Ukrainian].
20. Sokil, V. Mynulo try roky vid prykhodu do vlady M. Horbachova [Three Years Have Passed Since M. Gorbachev Came to Power]. *Svoboda*. 1988. 3 chervnia. S. 2 [in Ukrainian].
21. Yatsiv, V. Naperedodni katastrofy v SSSR [On the Eve of Catastrophe in the USSR]. *Svoboda*. 1990. 23 zhovtnia. S. 2 [in Ukrainian].
22. Yatsiv, V. Chy kinets laviruvannia Horbachova? [Is This the End of Gorbachev's Maneuvering?]. *Svoboda*. 1991. 13 serpnia. S. 2 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.09.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

